

ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто економічні чинники формування інвестицій в аграрному секторі економіки. Для забезпечення цілісності виробничого потенціалу і його збалансованості інвестування в аграрному секторі слід розглядати з позиції адекватного впливу усіх чинників сільськогосподарського виробництва як єдиного процесу.

Ключові слова: *інвестиції, зовнішні чинники, внутрішні чинники, виробничий потенціал, земля, засоби праці, трудові ресурси, економічна ефективність.*

Рассмотрены экономические факторы формирования инвестиций в аграрном секторе экономики. Для обеспечения целостности производственного потенциала и его сбалансированности инвестирование в аграрном секторе следует рассматривать с позиции адекватного влияния всех факторов сельскохозяйственного производства как единственного процесса.

Ключевые слова: *инвестиции, внешние факторы, внутренние факторы, производственный потенциал, земля, средства труда, трудовые ресурсы, экономическая эффективность.*

The economic factors of forming of investments are considered in the agrarian sector of economy. For providing of integrity of productive potential and his balanced of investing in an agrarian sector it follows to examine from position of adequate influence of all factors of agricultural production as only process.

Key words: *investments, external factors, internal factors, production capacity, land, equipment, labor resources, economic efficiency*

Постановка проблеми. Залучення інвестицій в основний капітал сільськогосподарських підприємств та покращення ефективності їх використання, а також розробка відповідних рекомендацій та механізму їх реалізації залежать від економічних чинників їх формування в аграрному секторі економіки. Вкладання інвестицій в окремі галузі економіки може мати не тільки позитивні, але й негативні наслідки. Тому виникає питання комплексного інвестування сільськогосподарських підприємств на основі збалансованої потреби коштів для їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Удосконалення процесу інвестування підприємств вимагають глибокого вивчення економічних чинників формування інвестицій в аграрному секторі економіки. Сучасні тенденції інвестування в основний капітал вивчалися вітчизняними ученими [1–6]. Ними зроблені відповідні висновки, вироблено цілу низку рекомендацій і пропозицій з покращення управління інвестиційними процесами. Проте, на наш погляд, ще залишається місце для поглиблення дослідження проблеми економічних чинників формування інвестицій в аграрному секторі економіки.

Постановка завдання. В статті поставлено ціль поглибленого вивчення економічних чинників формування інвестицій в аграрному секторі економіки, виявити необхідність комплексного інвестування сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Інвестиційна активність суб'єктів підприємницької діяльності у сільському господарстві спрямовується на підвищення ефективності функціонування ресурсів шляхом створення умов покращення використання земельних угідь, освоєння якісно нових видів техніки, нових технологій, а також впровадження досконаліших форм організації праці й управління виробництвом. Вона визначається і характеризуються як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками.

Зовнішні чинники, що детермінують з макроекономічним оточенням, формують вплив економічного, правового, природного і технологічного характеру. На мікрорівні інвестиційний процес значною мірою визначається зв'язками із постачальниками ресурсів, підприємствами виробничої інфраструктури, посередниками зі збуту продукції і її споживачами, різними інвестиційними структурами, зацікавленими групами і місцевими громадами.

Внутрішні чинники пов'язані з формою власності, організаційною структурою, розмірами підприємств, матеріальними складниками, які визначають масштаби і виробничу потужність суб'єктів господарювання.

Основою виробництва аграрного підприємства є його економічний потенціал, тобто сукупність природних і виробничих ресурсів з урахуванням їх обсягу, структури, технічного рівня та якості. Елементи економічного потенціалу підприємства потребують постійного відтворення, оновлення і затрат на підтримку в робочому стані при використанні.

Формування елементів матеріально-технічної бази неодмінно пов'язано з виробничим напрямом і завданнями підприємства. Проте виробничий потенціал спроможний забезпечити виконання прогнозованого

обсягу виробництва продукції лише за умов, якщо в підприємстві є достатня кількість засобів, їх структура є оптимальною і відповідає профілю вироблюваної продукції та організовано раціональне використання всіх елементів у взаємозв'язку.

Основною ознакою і вимогою до економічного потенціалу має бути збалансованість його елементів. Вона повинна бути врегульована в просторі та часі і значною мірою залежить від економічного стану підприємства і визначається ним.[2] Не раціональним, а навіть інколи є шкідливим, намагання окремих підприємств приділити увагу нарощуванню окремих елементів виробничого потенціалу, нехтуючи іншими. Наприклад, ставити за мету придбання нових високопродуктивних машин не вклавши кошти в достатній рівень забезпечення їх сировиною і матеріалами та в підготовку кадрів для роботи на них. В результаті не буде досягнуто урівноваженості і збереження збалансованості в системі економічного потенціалу, що унеможливить ефективне його використання. Необхідно мати на увазі, що згідно закону найменших, ефективність функціонування економічного потенціалу може визначатися ефективністю використання найслабшого елемента [3].

Тому забезпечення цілісності виробничого потенціалу і його збалансованості слід розглядати з позиції необхідності інвестування як єдиного процесу, вкладаючи інвестиції в усі елементи адекватно. Доцільно також зважати і на те, що елементи економічного потенціалу розвиваються у часі і просторі зі змінами і певними відхиленнями у співвідношеннях [6].

Основні елементи економічного потенціалу аграрних підприємств, що забезпечують перебіг технологічних процесів у їх господарській діяльності, є по суті чинниками виробництва, це: земля і засоби праці і люди, що зайняті у сільськогосподарському виробництві та основні фонди. Для чинників виробництва сільськогосподарських підприємств характерною ознакою є їх чітке призначення і визначеність. Земля виступає головним засобом виробництва і це є природний ресурс. Людський фактор визначається середньорічною кількістю працюючих, тобто безпосередніми працівниками. Речовий фактор представлено основними фондами сільськогосподарського призначення, які є результатом минулої праці. Чинники виробництва набувають найсуттєвішої якості не в індивідуальному форматі, а за умови сукупної дії. Засоби праці і робоча сила забезпечують в єдності виробничий процес і є продуктивною силою, силою діяння людей на природу з метою створення благ, а речові фактори функціонують як засоби оснащення трудової діяльності і засоби зростання продуктивності праці[5].

Як показує аналіз, співвідношення факторів виробництва у сільськогосподарських підприємствах Львівської області є не стабільним і не адекватним. Фондоозброєність праці, як показник примноження продуктивності праці, за 10 років зросла у 3,9 рази, тоді як фондозабезпеченість, як обсяг прикладеної минулої праці до одиниці земельної площі, лише на 28,6 %. Це показує, що протягом досліджуваного періоду порушувалися збалансованість і раціональність у співвідношеннях між залученими чинниками виробництва.

Суттєвим елементом економічного потенціалу підприємства є сукупність його працівників, які об'єднані загальним процесом праці. Їх діяльність об'єднується через певні зв'язки, які не існують окремо один від одного і характеризуються сукупністю та єдністю і в такий спосіб надають визначеності і цілісності підприємству як особливій окремій ланці господарської системи. Працівники підприємства становлять вирішальну продуктивну силу і результати їх діяльності значною мірою визначаються рівнем освіти, кваліфікації, трудовими навиками, творчими і підприємницькими здібностями. Кількість та якість робочої сили, що зайнята у сфері матеріального виробництва, рівень її організованості, дисциплінованості та трудової активності визначають рівень дієвості всього економічного потенціалу підприємства.

Люди працюють в тісній взаємодії і готові до відпрацювання й реалізації нових ідей. Вони здатні у взаємозв'язку розв'язати складні технічні і виробничі проблеми при наявності мотивів зацікавленості кожного в кінцевому підсумку з поєднанням свідомого ставлення до роботи. Саме тому людський капітал, а не обладнання та виробничі засоби становлять основу його економічного зростання та забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Проте аналіз показує, що чисельність працюючих у сільськогосподарських підприємствах має стійку тенденцію до зменшення. Оцінюючи людський капітал не як витрати, а як актив підприємства, слід мати на увазі, що підготовка його коштує дорого. Придбання машин є виробничою необхідністю, але повнота їх завантаження роботою і додержання експлуатаційних характеристик їх використання залежить лише від працівників. Тому для праці на нових машинах у людей повинні бути високі професійні знання, яких набувають у навчанні. Навчання працівників це не затрати, а необхідна умова постійного вдосконалення знань і використання робочої сили, яка досягається на основі вкладення інвестицій.

До процесу сільськогосподарського виробництва люди залучають засоби і предмети праці. Вони є кісткяком матеріального виробництва. Наявні та задіяні у виробничий процес виробничі фонди можуть виробляти максимальний обсяг продукції, за умови, якщо сукупність економічних й організаційних умов виробництва та збалансованість з іншими елементами відповідає технології та меті підприємства.

Надійність і комплектність, досконалість та відповідність технології засобів праці визначають рівень і масштабність виробництва. Запровадження нових технологій, нової техніки, обладнання, нової організації виробництва, а також ноу-хау, придбання сировини і матеріалів, добрив і енергоносіїв та здійснення інших комерційних операцій під силу підприємству лише при наявності джерела інвестицій.

Інвестиції сприяють структурному перетворенню і якісному оновленню виробництва. Вони забезпечують розробку і впровадження на базі сучасних високопродуктивних машин і обладнання новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції та відповідних систем організації праці і управління виробництвом, що виступають чинниками зростання продуктивності праці, виробництва валової продукції, доходів працівників і розв'язання низки соціальних проблем.

Важливими елементами економічного потенціалу, на яких ґрунтується матеріальне виробництво сільськогосподарських підприємств, є його основні фонди. Їх якість, структура, рівень забезпеченості значною мірою визначають обсяги і якість виробленої продукції підприємством.

Основний капітал сільськогосподарських підприємств Львівської області упродовж останніх 10 років мав стійку тенденцію до зменшення. За зазначений період щорічні обсяги вибуття основних засобів сільськогосподарського призначення перевищували рівень їх оновлення.

Зростання основного капіталу сільськогосподарських підприємств сталося не за рахунок збільшення кількості придбаних сільськогосподарськими підприємствами тракторів, комбайнів і машин для обробки ґрунту, а у зв'язку зі зростанням їх вартісних параметрів[1].

Протягом досліджуваного періоду простежується чітка тенденція до зменшення техніки, машин і обладнання у сільськогосподарських підприємств. Ще слід мати на увазі, що не усі сільськогосподарські підприємства в рівній мірі мають однакову забезпеченість технікою та машинами. У Львівській області є ряд сільськогосподарських підприємств, у яких зовсім немає у наявності бурякозбиральних і картоплюзбиральних комбайнів. Недостатня кількість збиральної техніки призводить до затягування строків збирання врожаю сільськогосподарських культур і відповідно великих втрат уже вирощеного врожаю. З цієї причини низька урожайність цих культур, тому господарства зовсім не займається їх вирощуванням.

Недостатня кількість техніки або відсутність окремих марок спеціальних машин у деяких сільськогосподарських підприємствах ускладнює проведення технологічних процесів, при водить до порушення агротехнічних строків проведення робіт, що в кінцевому результаті спонукає до економічних збитків. Спонукає до економічних збитків і надмірна наявність основних засобів у господарстві.

Сільськогосподарські підприємства, у користуванні яких знаходиться техніка з відпрацьованими нормативними строками експлуатації, для підтримки машин в робочому стані змушені затратити значні суми грошей на ремонт. На закупівлю запасних частин, ремонтних матеріалів, проведення ремонтних робіт сільськогосподарські підприємства області щорічно інвестують близько 10 млн. грн. Інвестування зазначених напрямів не завжди є економічно доцільним.

Розрахунки показують, що для забезпечення мінімальної потреби сільських товаровиробників у тракторах, комбайнах й інших машинах, навіть за умов занижених норм їх щільності з розрахунку на тисячу гектарів оброблюваної площі, необхідно сільськогосподарським підприємствам вкласти в основний капітал інвестицій близько 580 мільйонів гривень. В даний час, основними джерелами формування інвестицій в основний капітал, для більшості сільськогосподарських підприємств, можуть бути лише власні кошти.

Для сільськогосподарських підприємств особливе значення в економічному потенціалі належить його важливому елементу – землі. Земля, як економічний об'єкт, є головним засобом у виробничо-економічній діяльності аграрних товаровиробників. Її роль і значення у сільськогосподарському виробництві не можна ототожнювати з роллю і значенням в інших галузях народного господарства. У промисловості, наприклад, вона виступає як фундамент розбудови підприємств і є просторовою базою виробництва й не потребує інвестицій на відновлення, збереження й використання, тоді як у сільському господарстві і, особливо у галузі рослинництва, отримання визначених обсягів якісної продукції безпосередньо пов'язане з якісним станом, характером і умовами її використання. Фактично на виробництві сільськогосподарської продукції праця людини прикладається до проведення технологічних операцій на землі спрямованих на створення сприятливих умов для протікання біологічних процесів, які забезпечують створення продукту, тобто процес створення продукту має органічний характер.

В цілому землі і кліматичні умови Львівської області сприятливі для вирощування багатьох видів сільськогосподарських культур. Проте ставлення до збереження такого важливого природного ресурсного елементу економічного потенціалу, як сільськогосподарські угіддя, є недостатнім. Щорічно, протягом десяти років, в області вилучалося з обороту 9,8 тис. гектарів площі сільськогосподарських угідь

За останні роки відбулися значні зміни і у землекористуванні сільськогосподарських підприємств. Площа сільськогосподарських угідь у них в 2009 р. зменшилася майже удвічі порівняно з 2000 р. Інтенсивність зменшення була високою протягом 2000 – 2007 рр. Така сама тенденція зберігається і у володінні площі ріллі, яка у 2009 р. зменшилася порівняно з 2000 р. на 142,5 тис. га. Основною причиною зменшення площ земель у володінні сільськогосподарських підприємств стала у зв'язку з виходом частини їх працівників із власними паями для організації самостійного ведення господарської діяльності, а частина працівників передала свої паї в користування іншим господарюючим структурам.

У системі використання земельних угідь, аграрні підприємства повинні спрямовувати свою діяльність на покращення родючості землі її збереження і захист ґрунтів від деградації. Необхідно вкладати інвестиції на заходи боротьби з вітровою і водною ерозією, роботи пов'язані з вапнуванням ґрунтів, зниження заболоченості і заростання чагарниками, проведення осушення і зрошення тощо. Розрахунки показують, що для покращення

використання землі шляхом осушення та заходами боротьби з вітровою і водною ерозією та іншими причинами деградації ґрунтів сільськогосподарським підприємствам щорічно необхідно вкладати близько 30,0 мільйонів гривень. Все це має супроводжуватися раціональним ступенем розораності угідь, впровадженням раціональної системи сівозмін, відповідної структури посівів та удобрення землі.

У 2000 р. у користуванні господарств населення знаходилося більше половини сільськогосподарських угідь і, зокрема, ріллі. Відсутність у переважної частини господарств населення власних тракторів і сільськогосподарських машин та неможливість їх придбання, і не лише засобів, а й добрив, хімічних засобів боротьби з шкідниками і хворобами сільськогосподарських культур, недоступність до використання техніки інших власників господарств, через високу ціну за надання послуг, ускладнило ведення їх господарської діяльності на землі.

Ситуація для багатьох селянських господарств ускладнювалася ще й високим рівнем парцеляції земельних ділянок. Це, як правило, невеликі наділи одних, які оточені такими ж ділянками інших власників. Використати на них високопродуктивну техніку або передати в оренду сільськогосподарським підприємствам чи іншим господарюючим структурам практично є не можливим. Через це вражаючою є площа ріллі в області, що не використовується. У 2007 р. вона сягнула 274,7 тис. гектарів і становила 34,5% до загальної площі ріллі області.

З 2008 р. простежується тенденція на зменшення частки не оброблюваної землі. У 2009 р. площа ріллі, що не використовувалася для посівів сільськогосподарських культур в області зменшилася на 29,1 тис. гектарів у порівнянні з 2007 р. Це сталося, в основному, за рахунок передачі частини господарств населення своїх паїв в оренду сільськогосподарським підприємствам, посівна площа яких у 2009 р. збільшилася у порівнянні з 2007 р. на 45,1 тис. гектарів.

Не зважаючи на певні позитивні зрушення у використанні землі площа не оброблюваної землі в області залишається ще дуже високою. У 2009 р. вона становила 245,6 тис. гектарів або 30,8% від загальної площі ріллі в області. Це означає, що в кожний третій гектар не здійснюються інвестиції, в результаті чого не доодержується виробництво сільськогосподарської продукції більш, ніж на 30%.

Рівень інвестицій сільськогосподарських підприємств значною мірою визначається напрямом діяльності і видом вироблюваного продукту. Наприклад, капітальні вкладення на один гектар посіву зернових є в 1,5 рази, а поточні інвестиції в обігові кошти у 2,5 рази нижчі, ніж на виробництві цукрових буряків.

З розвитком ринкових відносин сільськогосподарські підприємства самі набули право визначати, який вид продукції і скільки виробляти. Орієнтиром виробників у виборі напряму діяльності і виду продукції стали кон'єктура ринку і вигода та виробничі можливості. Останні – це наявність відповідної матеріально-технічної бази та можливість забезпечити обіговими коштами обране виробництво. У зв'язку з цим протягом досліджуваного періоду у структурі посівів сільськогосподарських підприємств Львівської області сталися значні зміни.

Основною сільськогосподарською культурою у структурі посівних площ аграрних підприємств є зернові. Їх частка у структурі посівів у 2009р. майже не змінилася у порівнянні з 2000 р.. Зернові культури традиційно у землеробстві були ведучими, оскільки попит на продовольче і фуражне зерно був завжди високим.

Під виробництво зернових за часів планової економіки формувалася потужна матеріально-технічна база колгоспів і радгоспів. Значна частина техніки для виробництва зернових збереглася в доброму стані і в процесі реформування колективних підприємств й успішно слугувала сільськогосподарським товаровиробникам новоутворених організаційно-правових структур. Така ситуація вивільнила сільськогосподарських виробників від значних інвестиційних вкладень і привабила підприємства до виробництва зерна, давала їм можливість використовувати наявний капітал і виживати в кризових умовах. Пріоритетність виробництва зернових у порівнянні з іншими культурами, наприклад, з вирощуванням цукрових буряків, обумовлюється також меншою потребою в обігових коштах. Навіть в період низьких закупівельних цін на зерно, а попит завжди на внутрішньому ринку був на нього достатнім, при відносно не високих виробничих затратах, виробництво зерна було для виробників рентабельним.

Проте в абсолютних цифрах площа посіву зернових за відповідний період у сільськогосподарських підприємствах зменшилася на – 85,7 тис. гектарів. Зменшення посівів зернових відбулося у зв'язку з трансформацією деякої частини сільськогосподарських підприємств у інші організаційно-правові структури господарювання, а також виходом окремих власників майнових і земельних паїв з сільськогосподарських підприємств і спробою організувати діяльність власних господарств населення або передали свою власність іншим орендаторам.

За досліджуваній період у сільськогосподарських підприємствах посіви цукрових буряків зменшилися у 2,2 рази. Основною причиною зменшення площ посівів цукрових буряків стала збитковість галузі. Вирощування цукрових буряків за витратами обігових коштів, праці і капітальних вкладень належить до досить високозатратного виробництва. Більшість дорогої бурякозбиральної техніки, що володіли сільськогосподарські підприємства, зносилася і вибула, а придбати на її місце нову не було коштів. З іншого боку, ціна за одну тонну коренів, яка бралася в розрахунки цукровими заводами з сільськогосподарськими підприємствами за переробку коренів довгий час була на рівні 175 грн., не покривала понесені витрати виробників сировини. Відсутність коштів у сільськогосподарських підприємств для інвестицій у вирощування цукрових буряків призвело до занепаду галузі.

У сільськогосподарських підприємств упродовж досліджуваного періоду значно зросли посіви ріпаку. У 2009 р. під цю, з комерційної точки зору вигідну культуру, сільськогосподарські підприємства відвели площу на 15,2 тис. гектарів більше, ніж у 2000 р., збільшивши частку посівів у структурі відповідно на 10,8 пункти.

Стимулюючим мотивом для збільшення посівів площ під ріпак у сільськогосподарських підприємств став високий попит зарубіжних споживачів на цей вид продукції. У країнах Західної Європи з ріпаку вирощеного на українських землях виробляється екологічно чисте біопаливо. Відносно достатній рівень ціни на ріпак забезпечує високу окупність витрат. Тим більше, що для вирощування ріпаку використовується комплекс машин з виробництва зернових, що звільняє сільськогосподарських товаровиробників від додаткових капітальних вкладень в галузь. Це, на нашу думку, є не зовсім виправдана позиція сільськогосподарських підприємств у зв'язку з високою виснажливістю ріпаком ґрунтів, але кон'єктурні умови і комерційна вигода штовхають їх на цей шлях.

Занепад галузі тваринництва обумовив і значні зниження посівів кормових культур. У 2009 р. площа кормових культур у сільськогосподарських підприємств зменшилися на 105,9 тис. гектарів, а їх частка у структурі посівів знизилася на 14,7 пунктів у порівнянні з 2000р.. Парадоксально, але руйнування багатьма сільськогосподарськими підприємствами галузей тваринництва примітивізувало і полегшило їх функціонування, позбавило необхідності інвестиційних вкладень в розвиток цих сфер.

Отже, під загрозою може опинитися і виробництво продукції галузей рослинництва якщо сільськогосподарські підприємства не прикладуть радикальних зусиль щодо збільшення інвестицій в основний капітал, зокрема, в оновлення машинно-тракторного парку. Елементи економічного потенціалу як основні фактори виробництва у сільському господарстві здатні забезпечити ефективне функціонування підприємств лише за умови постійного і збалансованого відтворення в раціональному форматі на основі інвестиційних вкладень.

Висновки. 1. Інвестиційна активність суб'єктів підприємницької діяльності у сільському господарстві визначається і характеризуються як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками.

Зовнішні чинники формують вплив економічного, правового, природного і технологічного характеру.

Внутрішні чинники пов'язані з формою власності, організаційною структурою, розмірами підприємств, матеріальними складниками, які визначають масштаби і виробничу потужність суб'єктів господарювання.

2. Формування інвестицій в аграрному секторі економіки для забезпечення матеріально-технічної бази сільськогосподарського підприємства пов'язано з його виробничим напрямом і завданнями.

3. Основними економічними чинниками формування інвестицій в аграрному секторі економіки є: земля, основні фонди, засоби праці і люди, що зайняті у сільськогосподарському виробництві.

4. Інвестиції в окремі види економіки нехтуючи іншими не раціональні, а інколи є шкідливі, так як сприяють розбалансованості економічного потенціалу господарства.

5. Забезпечення цілісності виробничого потенціалу і його збалансованості слід розглядати з позиції необхідності інвестування як єдиного процесу, вкладаючи інвестиції в усі елементи адекватно.

Література

1. Білоусько Я. К. Стратегічні напрями реформування і розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування / Я. К. Білоусько, В. Л. Товстопят // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 110–113.
2. Бориц Л. М. Інвестиції в Україні : стан, проблеми і перспективи / Л. М. Бориц. – К. : Знання, 2002. – 318с.
3. Михайлов А. М. Інвестиційна політика країни як передумова відтворення виробничого потенціалу аграрних підприємств / А. М. Михайлов // Економіка АПК. – 2006. – № 2. – С. 85 – 89
4. Павленчик А. О. Інвестиційний клімат в АПК: його сутність та чинники формування / А. О. Павленчик, В. В. Скупейко. // Науковий вісник ЛНУВМТБ ім. С. З. Гжицького : економічні науки – 2011. № 1 (47).-т. 2. - С. 147- 154.
5. Пересада А. А. Інвестиційний процес в Україні – К. : Лібра, 1998.-392с.
6. Підлісецький Г. М. Підвищення рівня фондооснащеності аграрного виробництва як основа зростання його ефективності / Г. М. Підлісецький, М. М. Мозилова. / Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 21-39.